

Antrojo Pasaulinio karo istorija

Niekas nenorėjo mirti: 1944-ųjų vasara Kaišiadorių krašte

Vytautas BUDVYTIS, Kaišiadorių muziejus

Tęsinys. Pradžią Nr. 12

Apie tai, kaip buvo užimtas Kaišiadorių miestas, laiške rašo buvęs 850 šaulių pulko vadas, Dimitrijus Morozovas: „Esant netoli Kaišiadorių (mes judėjome išilgai geležinkelio linijos nuo Žaslių) generolas Gladyshevas išakė mano pulkui išvaduoti miestą. Išsiuntė žvalgus, mes nustatėme, kad stiprių priešų įtvirtinimų prie Kaišiadorių nėra. Tada aš isakiau 3-čio bataliono vadui kapitoniui I. Lujevii netikėtai puolimu išmūšti fašistus iš miesto“¹⁷.

Toliau D. Morozovas aprašinėja patį mūšį. Jam vadovavo leitenantas Ivanas Petrovskis. Vokiečiai geležinkelio stotyje skubiai formavo du traukinio sąstatus, norėdami pasitraukti į Kauną. Užmaskavę keleto stambaus kalibro kulkosvaidžių krūmuose netoli tilto, sovietiniai kariai atidengė ir bėgantį priešų ugnį. Netišlaikę spaudimo, vokiečiai didelėmis grupėmis ėmė pasidavinėti ir nelaisvė¹⁸.

Vokiečiai iš Kauno išsiuntė šarvuotą traukinį, bandydami atitaisyti padėtį, tačiau vos keleto kartų iššovę, vėl pasitraukė Kauno link. Sovietų kariai išardė begius, ir antrą kartą pasirodė, šarvuotis rado neperžengiamą kliūtį. Sovietų artileristai sutiko jį stipria ugnimi. Šarvuotis vėl pasitraukė Kauno link ir daugiau nebežuvo. Po keleto valandų į Kaišiadoris išžengė 3-čio tanko korpuso kariai¹⁹.

Apibendrinant, ties Kaišiadorymis vyko, nors ir neilgai, bet karšti mūšiai. Lomeno upelio pakrantės, Ščebnica, geležinkelio sankasa, stotis – vietos, kur buvo įsitvirtinę vokiečių pajėgos. Šiame mūšyje žuvo apie 500 sovietinių karių²⁰. Kaišiadorys pirmąją sovietų pajėgų užėmimo dieną atrodė klaidiai. Geležinkelio stoties vietoje, žiojėjo griuvėsių kiauromės. Griuvėsiais pavirto ir šalia stoties buvę gyvenamieji namai. Pažėmę sklaidęsi tiršti, atrisus dūmai: degė namai Vytauto, Vilniaus bei kitose gatvėse. Net ir pasitraukę vokiečiai bandė sunaikinti Kaišiadoris, atskridę su lėktuvais ir nugesdami bombas. Vėl sprogimai, griuvėsiai, ugnis ir dūmai.

Kaišiadoryse po mūšio liko išsprogdinta geležinkelio stotis, bėgiai, neveikė miesto elektrinė, buvo sugadinti arba išvežti pramonės įmonių įrenginiai. Daug žmonių liko be pastogės, be maisto ir drabužių. Miestas, pasak J. Raudelūnio, atrodė tarytum miręs²¹. Tačiau jau pirmomis dienomis po fronto Kaišiadoryse prasidėjo spurtas atkuriamausias darbas: griuvėsių valymas, gaisrų likvidavimas, įstaigų kūrims, paruošiant atidarymas²².

Kiti mūšiai rajone. Visai kitaip vystėsi įvykiai Žiezmarų rajone. Vokietijos kariuomenė skubiai permetinėjo nuo Kauno į rytus savo rezervus – pasiūpinimus: 6-tą tankų divizioną ir 69-ją pėstininkų divizioną. Prasidėjo aršūs mūšiai. Vokiečiai, sutelkę 200 tankų, remiami šarvuoto traukinio, stengėsi sustabdyti puolimą, laimėti laiko gynybos organizavimui.

Kaip minėta, sovietiniai kariai, liepos 14 d. užėmė Žiezmarus, vieni nužygiavo Kronuonių link, kiti apsikasė prie Žiezmarų-Kaišiadorių kelio. Nedidelis būrys buvo pasistatęs į Kauno pusę, kad perspėtų apie vokiečių pasirodymą. Tačiau vokiečiai vis dėlto rado progą netikėtai pulti sovietines pajėgas. Liepos 16 d. anksti rytą tarp Žiezmarų ir Stoniavos sustojo 8-oji gvardijos haubių brigada ir pradėjo ruošis sau kovos pozicijas. Žiezmarus sovietinė armija jau buvo užėmusi prieš porą dienų, ir artileristai manė, jog jiems koks pavojus negresia. Ir jie dar nebuvo paruošę kovai pabūklų, kai nelaukiant nuo Kauno pusės juos atakavo pusimtis priešų tankų ir 20 šarvuotųjų su automatininkais. „Nu sprogimų, – rašo papulkininkis Šestakovas, – virpėjo žemė, krito medžiai. Vieni po kito užsidegė fašistų tankai. Bet krito ir mūsų gvardiečiai, retyje jų eiles. Viskas susimaišė ugnyje ir dulkėse, žemė gėdė gausiai besileijančių kraują“²³.

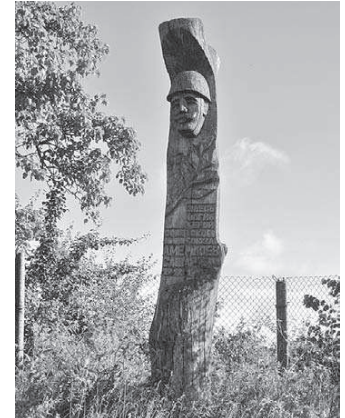
Pabūklų vadas Safaras Ameršojevas pirmasis pamušė du vokiečių tankus, likęs vienas iš penkių prie pabūklų. Jo draus poelgi pakartojė pabūklų vado padėjėjas totorius Grigorijus Ivanovas, per valandą atmušęs 3 priešų tankus atakas, pamušęs keturias vokiečių mašinas. Jis buvo sunkiai sužeistas. Mūšyje taip pat pasižymėjo ir kapitonas Semionas Terechovas.

Kapitonas Ivanas Tystinas mūšiuose ties Žiezmarais su grupe sovietinių karių sunaikino nemažą vokiečių, prasmukusių į užnugarį, gruputę. Ivanas Tystinas buvo sužeistas į koją. Tvirtos valios karys I. Tystinas sugebėjo pats sutvarkyti ir apibūtinoti žaizdą ir tesė mūšį.

Papulkininkis G. Sucharukovas rašo: „Stiprus mūšiai prasidėjo Antakalnio kaimo rajone, 6 kilometrai ir pietvakariūs nuo Kaišiadorių. Prieš netikėtai atakavo mūsų priekinius dalinius... Žlegėdamas viškrasis, į mus šliaužė 36 vokiečių sunkieji tankai. Mūsų linijas gynė šešiolika 703 naikinamojo prištankinio pulko pabūklų. Mūšis prasidėjo kaip staiganti blykstelėjusi sauso lauko liepsna... Vykė šešias nesibaigiančias valandas. Priešas atsiraukė, palikęs dešimtis užmuštų karių ir karininkų, degančius tankus... Sekančią dieną, liepos 16, hitlerininkai vėl

Vokiečių kariai Kaišiadorių geležinkelio stotyje

Paminklas Stoniavoje sovietų kariui Safarui Ameršojevui. 2014 m. V. Budvyčio nuotr.

pasitę mūšio linijų link 50 tankų ir šarvuotųjų. Bet ir šį kartą jiems nepasisekė: 14 tankų liko degti mūšio lauke. Priešas buvo priverstas trauktis. Šiame mūšyje pasižymėjo [...] bataliono komсорgas Andriejus Čumakovas. Jis prieštankeina granaata pamušė vokiečių tanką, o antrąją, mestą į liuką, sunaikino visą ekipažą“²⁴.

Buvęs karys Vasilijus Čerņenka taip pat neblogai prisimena vieną karštą 1944 m. liepos dieną. Čerņenka buvo soferis. Kai prasidėjo mūšis prie Antakalnio, jis buvo pasistatęs vežti sviedinį. Vieną mašiną sviedinių jis atvežė, kaip pats rašo, prie nedidelio miškelio, kur stovėjo patrankos. Iškrėvė ir pasiuoko važiuoti atgal. Vokiečiai, maty, pastebėjo sunkvežimį ir pradėjo į jį šaudyti. Vienas sviedinys pataikė tiksliai į mašiną sudaužė. Čerņenka, per stebuklą išlikęs gyvas, išsiropštė iš sulamdytos kabinos. Tuo momentu antras sviedinys sprogo už kelių metrų... Karys atgavo samonę tik ligoninėje. Veidas buvo apdegintas, krūtinė sužeista²⁵.

Sovietų artileristai atmušė visas šešias vokiečių atakas. Mūšio lauke degė daugiau kaip trisdešimt tankų su geltonai – juodomis svastikomis, laukais prie upės buvo sėte nusėtas užmuštai ir sužeistais vokiečių kareiviais. Tačiau daug žuvo ir sovietų karių, kurie buvo palaidoti Žiezmarų miestelio centre²⁶. Yra duomenų, jog mūšyje prie Antakalnio sovietų pajėgų sudėtyje kovėsi ir lietuviai Stasys Kmieliauskas²⁷.

Nors šis liepos 15-16 d. vokiečių pajėgų kontrpuolimas Žiezmarų, Antakalnio ir Bublų kaimų rajone žlugo, tačiau ir po to vokiečiai kasdien įvairiose fronto tarp Neris ir Nemuno upių vietovėse įnirtingai priešinosi.

Nemuno forsavimas. Dar įnirtingesnį vokiečių pasipriešinimą sovietinė armija sutiko prie Nemuno. „5-osios armijos štabo 1944 metų liepos 17 d. kovos įsakymu buvo nurodyta, kad 371-ji šaulių divizionas turėjo užimti placdarmą prie Darsūniškio, žūt būtų įšilaikyti ir pastatyti sunkiosius tiltus per Nemuną, – rašo G. Sučorukovas. – Aršiausios kovos placdarmui išlaikyti vyko liepos 17 ir 18 dienomis... Pagrindinį smūgį priešas smogė 1233-jo šaulių pulko gynbai ir 242-jo atskirosio prieštankeinio diviziono koviniais daliniais“²⁸. Ties Darsūniškio du priešų pabūklus, penkis kulkosvaidžius, tris снаiperius sunaikino kapitono Fiodoro Saveljevo vadovaujama baterija²⁹.

Taigi, Darsūniškio kryptimi puolė sovietų 371 šaulių diviziono daliniai, vadovaujami gen. V. Aleksiejkos. Generolas prisimena: „Mūsų divizionas dalyvavo Vilniaus išvadavime. 14 liepos gavome vadovybės įsakymą pulti Nemuno kryptimi link Darsūniškio. Staigiu maršu, triuškindami pakeliami priešą, mes per ne pilnas dienas pasiekėme minėtą kaimą. Priešas nelaukė tokio puolimo ir paniškai bėgė, pasitraukdamas ir vakarinį Nemuno krantą. Greitai mūsų kariai forsavo upę ir išmūšė vokiečius iš jų pozicijų.“

Netoli kranto vienoje iš pirkelių įsikūrė mano štabas. Šis mūšis buvo tik pradžia, vaduojant panemus kaimus ir miestus“³⁰.

Kaip jau minėta, kulminaciniu momentu buvo liepos 17 ir 18 dienos mūšiai. Ore pasirodė vokiečių lėktuvai. Jie bombardavo besigrupuojančių sovietų dalinius, vadovavimo punktus ir upės perklas. Buvo sužeistas generolas majoras Aleksiejka, jo padėjėjas ir štabo viršininkas.

Pritraukė pastiprinimus iš Kauno ir Rytines Prūsijos, vokiečiai kuriam laikui sustabdė sovietinių dalių judėjimą. Prie Dovainonių, Rusonių, Pamierio vokiečiai iškasė gilius apkasus, tikėdamiesi ilgam čia įsitvirtinti. Mūšiai vyko ir diena, ir naktį. Atskiri nedideli vokiečių karių būriai bandė prasižvelti prie Bublų ir Pamierio, bet tai jiems nepasisekė.

1944 metų liepos 25 dieną 1-o Pabaltijo fronto vadovas generolas I. Bagramianas davė įsakymą pulti Kauno link. Vokiečių gynyba pačia pirmą dieną buvo palaužta. Ypatingai stiprus mūšiai vyko ties Dovainonimis, kur kovojo 785 šaulių pulko kariai. Vakarinėje Nemuno pusėje buvo kaupiami Sovietų Sąjungos armijos daliniai pagrindiniai šturmui Kauno link. Pratkūnų ir Vizginių kaimų rajone išsidėstė merginų-snaiperių skyrius. Užsimaskavusios prieš pašonėje, jos taikliais šūviais apšaudė vokiečių eiles.

Vokiečiai traukėsi Rumšiškių link, kur taip pat užvirė sunkūs mūšiai. I sovietinius tankus vokiečiai nukreipė patrankas ir minosvaidžius. Sprogimai kėlė į ora žemės stulpus, nuo dulkių ir dūmų pasidarė tamsu. Kai rįši Nemuno krantą ties Rumšiškių miesteliu vokiečiai ypač stipriai įtvirtino, tikėdamiesi čia sustabdyti puolancias sovietines pajėgas³¹.

Ties Rumšiškėmis reikėjo forsuoti Nemuną. Greitai buvo nutiestas pontoninis tiltas³². 1944 m. liepos 25 dieną gautas pulko vado papulkininkio A. Baikovo įsakymas – atmušti vokiečius nuo upės. Kai sovietų šaulių daliniai pakilo forsuoti upę, tankistai juos palaikė savo ugnimi³³. Štai kas pasakojama apie Rumšiškių išvadavimą seržanto Georgijaus Žukovo, tarnavusio 612 šaulių pulko skyrinuku, apdovanojimo lape: „1944 m. liepos 25, kai mūšiuose už Rumšiškes buvo sužeistas kuopos vadas, drg. Žukovas asmeniškai iniciatyva perėmė vadovavimą. Sumaniais manevrais palaužė vokiečių pasipriešinimą prie miestelio ir, staigiai puldamas pirmyn, aplenkė Rumšiškes iš kairės.“

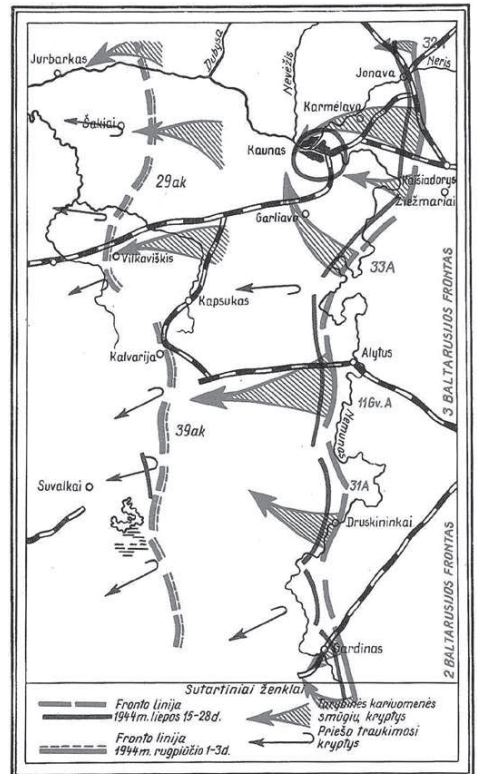
Priešas pastebėjo tai ir visa smūgį nukreipė į Žukovo kuopą. Išvengęs tiesioginio mūšio, drg. Žukovas išvedė kuopos karius giliai į priešų užnugarį ir prispaudė fašistus prie Nemuno. Pastarieji, bijodami pilno apsupimo, atsitraukė. Drąsų drg. Žukovo poelgių dėka mūsų batalionas be didelių nuostolių užėmė Rumšiškių miestelį“³⁴.

Tą pačią dieną 449 šaulių pulko kariai taip pat pradėjo forsoti Nemuną prie Rumšiškių. Pirmą grupę vadovavo seržantas Aleksandras Sokolovas ir eilinis Piotras Jakovlevas. Sunaikinę apie 200 vokiečių kareivių, jie išlaikė užimtą placdarmą 2 paras.

Šešias dienas vykęs mūšis prie Nemuno pribaigė sovietų pajėgų pergale. Liepos pabaigoje mūšiai prasidėjo jau Kauno miesto priegiose

Sovietų karo lauko ligoninės ir gen. I. Čerņachovskio štabas Norkūnuose

Fronto mokyto Rečionų kaime, miško pakraštėje, buvo įsteigta sovietų karo lauko ligoninė. Į ją buvo gabenami sužeistieji. Dalis sovietinių karių šioje ligoninėje pagydavo ir vėl žengė priešakinėje

Schema. Kauno išvadavimas (1944 m. liepos 15-rugpjūčio 3 d.). Iš knygos Tarybų Lietuva Didžiajame Tėvynės kare. Vilnius, 1975

fronto linijoje. Dalis karių – mirdavo. Kariai buvo laidojami prie Rečionyse“³⁴.

¹⁷Bačurinas A. Kovose už Tarybų Lietuvą... P. 193.

¹⁸Ten pat. P. 193-194.

¹⁹Ten pat. P. 194-195.

²⁰Raudelūnis J. Kaišiadorys, 1944-ji...
Ten pat.

²¹Laurinavičius J. Hitlerinės okupacijos metais // I komunizmas. 1964 m. liepos 16 d., Nr. 84 (1903).

²²Sučalkinas V. Išvadavimas // I komunizmas. 1969 m. liepos 12 d., Nr. 81 (2658).

²³Ten pat.

²⁴Sučalkinas V. Vieno medalo istorija // I komunizmas. 1970 m. balandžio 9 d., Nr. 42 (2771).

²⁵Sučalkinas V. Išvadavimas // I komunizmas. 1969 m. liepos 12 d., Nr. 81 (2658).

²⁶Sučalkinas V. Kovų relikvijus // I komunizmas. 1969 m. rugsėjo 23 d., Nr. 112 (2689).

²⁷Laurinavičius J. 1944-ųjų liepa... // I komunizmas. 1964 m. liepos 21 d., Nr. 86 (1905).

²⁸Sučalkinas V. Išvadavimas // I komunizmas. 1969 m. liepos 15 d., Nr. 82 (2659).

²⁹Lamdonovskis I. Ties Rumšiškėmis... // I komunizmas. 1969 m. liepos 12 d., Nr. 81 (2658).

³⁰Frolovas P. Kariai – mūsų rajono vadovotai // I komunizmas. 1964 m. liepos 18 d., Nr. 85 (1904).

³¹Maksimavičius P. Už senąjį Vilnių, už tykų Nemuną // I komunizmas. 1964 m. gegužės 9 d., Nr. 55 (1784).

³²Sučalkinas V. Išvadavimas // I komunizmas. 1969 m. liepos 15 d., Nr. 82 (2659).

³³Paminklas tarybiniais kariais // Kaišiadorių muziejus mokslinis archyvas (toliau – KŠM). B. 20. L. 2; Bukauskas L. Po dešimt metų // I komunizmas. 1964 m. birželio 16 d., Nr. 71 (1800); Gustaitis R. Kaišiadorių rajono gyvenviečių žinynas. Kaišiadorys, 2001. P. 301.

³⁴Tęstinys kitame numeryje